

Balans in nemen en geven van initiatief

Nabij zijn en meespelen

Wat kun je als pedagogisch medewerker of leerkracht doen om de spelbetrokkenheid van kinderen te verhogen? Een verslag van een praktijkonderzoek met twee- en driejarige kinderen in kindercentra. Over het belang van nabij zijn en meespelen.

Elly Singer is ontwikkelingspsycholoog en pedagoog en doet al 40 jaar onderzoek naar jonge kinderen in kindercentra. Ze wordt internationaal gewaardeerd voor haar bijdragen aan de ontwikkeling van een kinderopvangpedagogiek

Mehrnaz Tajik is kinderpsycholoog en werkte als onderzoeker aan de Universiteit Utrecht. Inmiddels is ze werkzaam als adviseur bij Sardes

Joy Otto heeft gewerkt in het Nederlands basisonderwijs. Momenteel werkt ze op Het Klokhuis in New York. Ze studeerde pedagogische wetenschappen aan de UvA en deed haar masteronderzoek binnen het onderzoek naar Spelbetrokkenheid bij Elly Singer

Kinderen die zich veilig voelen kunnen helemaal Kopgaan in hun spel. Daarvoor hebben ze de geruststellende nabijheid van een vertrouwde opvoeder nodig. Als de opvoeder wil meespelen, gelden twee vuistregels. Ten eerste: als je wil meedoen aan het spel van kinderen, volg dan hun leiding en initiatieven. Ten tweede: als je de kinderen een begeleid spel aanbiedt, geef hen dan ruimte voor inbreng en eigen initiatieven.

Spelbetrokkenheid

Kinderen onderzoeken, ontdekken, spelen en leren. Zo nemen ze ervaringen in zich op die bekijken. De Vlaamse pedagoog Ferre Laevers (2011) heeft erop gewezen, dat intens leren – dat zo belangrijk is voor de ontwikkeling – alleen bij een hoge betrokkenheid van het kind plaatsvindt. Bij lage betrokkenheid zien we kinderen rondwalen en dwarrelen en doen ze weinig leerervaringen op. In eerder onderzoek vonden we dat de kinderen in Nederlandse kindercentra veel rondwalen (zie Singer & Tajik, 2014). Er bleek een sterke relatie te bestaan tussen het rondlopen van de pedagogisch medewerkers en lage spelbetrokkenheid van de kinderen. Kinderen missen de pedagogisch medewerker als veilig baken in de ruimte als hij of zij rondloopt. Dit vertrouwde gezicht is niet beschikbaar om even bij te tanken; de kinderen moeten steeds rondkijken om te weten waar hij of zij is. Ook bleek dat de pedagogisch medewerkers tijdens het rondlopen veelal korte en eenzijdige contactjes met de kinderen heeft. Hierdoor werkt vriendelijk bedoeld contact, eerder storend dan steunend. Ten slotte vonden we dat een rommelige omgeving ook samenhang met een lagere spelbetrokkenheid.

Praktijkpedagogen en wetenschappers

Een volgende stap was om onze inzichten te verdiepen door praktijkonderzoek. We vroegen de pedagogisch medewerkers één activiteitenhoek te verfrissen; soms werd nieuw materiaal neergelegd rond een thema, soms materiaal weggehaald en de hoek opgeruimd. Wij onderzochten de spelbetrokkenheid in de volgende situaties: 1) als de kinderen ontdekken dat één activiteitenhoek is veranderd en fris ingericht en de pedagogisch medewerker op afstand bleef; 2) als

na tien minuten de pedagogisch medewerker de hoek binnenkomt; 3) als de pedagogisch medewerker tien minuten in de hoek bij de kinderen blijft. Achttien groepen van diverse kinderopvangorganisaties deden aan dit actieonderzoek mee, zes groepen met nul- tot vierjarigen en twaalf groepen met twee- tot driejarigen.

Sterke verhoging van spelbetrokkenheid

We stelden de mate van spelbetrokkenheid vast gedurende de tien minuten in de frisse speelhoek met de pedagogisch medewerker op afstand, en gedurende de tien minuten dat de pedagogisch medewerker in de speelhoek was. In beide situaties bleek de spelbetrokkenheid veel hoger dan in het eerdere onderzoek naar de reguliere praktijk (Singer & Tajik, 2014). In het onderzoek naar de reguliere praktijk kwam het nauwelijks voor dat kinderen hoog betrokken waren (langer dan drie minuten); in het praktijkexperiment was vijftien procent van de kinderen hoog betrokken. Door middel van analyses van de videobeelden hebben we gezocht naar verklaringen.

Samenspel

De fris ingerichte hoek werd bij binnenkomst onmiddellijk door de kinderen opgemerkt en ze begonnen te spelen. Daarbij stimuleerden de kinderen elkaar in het spel. We zagen een patroon in de opbouw van samenspel: kinderen spelen eerst alleen of parallel, dan kijken ze bij elkaar en imiteren elkaar; dan gaan ze elkaar steeds meer overdreven imiteren. Soms leidde het samenspel tot een climax, waarbij de kinderen het uitgierden van plezier.

De binnenkomst

Na tien minuten kwam de pedagogisch medewerker de hoek in. Deze binnenkomst had een groot effect op de kinderen: veel kinderen keken op en stopten met spelen. Pedagogisch medewerkers trokken aandacht naar zich toe door vragen te stellen als: 'Wat zijn jullie aan het doen?' De sociale structuur en het evenwicht in de groep veranderden. Een kind dat de leiding had in het samenspel, raakte deze onmiddellijk kwijt aan de pedagogisch medewerker.

Door te reageren op initiatieven van kinderen, vergroot je hun spelbetrokkenheid

Zeven kinderen zitten in een kring om de keukenspullen heen. Laura (drie jaar en vier maanden) heeft een theepot in haar handen: 'Wie wilt er wat drinken?' 'Ikke', roepen de kinderen. Laura schenkt in voor iedereen. Wanneer de leidster in de hoek komt, zegt ze met een luide stem: 'Zo ik kom even kijken. Of de spekkjes op waren.' Alle kinderen kijken naar de pedagogisch medewerker en het spel met thee zetten wordt niet voortgezet.

Communiceren en begeleiden

We ontdekten drie verschillende manieren waarop de pedagogisch medewerkers met de kinderen communiceerden en hen begeleidden.

Rustig betrokken

In alle groepen waarbij de pedagogisch medewerker rustig betrokken aanwezig was in de hoek, werd de spelbetrokkenheid hoger vergeleken met de situatie van de pedagogisch medewerker op afstand; dat was bij zes van de achttien groepen. Deze pedagogisch medewerkers waren ontspannen, reageerden op initiatieven van kinderen, bevestigden het kind door te herhalen wat hij of zij zei, en ze stelden open vragen. Ze uitten in kleine gebaren hun aandacht en belangstelling. Bij storend gedrag van een kind waarborgden ze de rust met een klein gebaar. Hun stem was zacht en rustig waardoor ze de andere kinderen niet stoorden in hun spel. Ze waren vol belangstelling en lieten de kinderen spelen.

Aan tafel spelen zes kinderen met Duplo. De pedagogisch medewerker zit ontspannen aan tafel en kijkt mee met de kinderen. Lisa (drie jaar en twee maanden): 'Kijk!' Pedagogisch medewerker zegt rustig en zacht: 'Oh, Mooi Lisa.' De andere kinderen blijven in hun spel en kijken niet op. Lisa richt zich weer op haar bouwwerk. Nathan (drie jaar en tien maanden) begint te tikken met een stukje op de tafel. Pedagogisch medewerker fluistert: 'Nathan, doe maar niet.' Nathan stopt en gaat verder met zijn bouwwerk.

>>

De pedagogisch medewerker nabij

Gemiddeld bleek de spelbetrokkenheid van de kinderen even hoog wanneer de pedagogisch medewerker op afstand beschikbaar was als dat hij of zij nabij was. Maar we keken ook per groep naar het verschil tussen op afstand en nabij. Vervolgens bleek dat in tien groepen de spelbetrokkenheid iets hoger werd als de pedagogisch medewerker nabij in de speelhoek was, en in acht groepen werd deze lager. Om dit verschil te begrijpen, hebben we de interactiestijlen van de pedagogisch medewerkers geanalyseerd.

Meespelen

In zeven van de achttien groepen speelden de pedagogisch medewerkers mee met de kinderen. In drie groepen werd de spelbetrokkenheid verhoogd vergeleken met de situatie van de pedagogisch medewerker op afstand. Deze pedagogisch medewerkers stelden veelal open vragen waarna ze ruimte lieten aan de kinderen voor verdere invulling. Hun stemgebruik pasten ze hierop aan. Het ene moment spraken ze enthousiast en dan weer zacht om de kinderen de ruimte te geven.

Nikki (drie jaar en zeven maanden) geeft een schoteltje aan de pedagogisch medewerker. 'En nog een taartje. Oh wat een feest... Wie is er jarig?', zegt de pedagogisch medewerker enthousiast. Nikki wijst naar Bob. Pedagogisch medewerker: 'En wat doe je dan als iemand jarig is?' Bob: 'Dan moet je "Lang zal ze leven" zingen!' Pedagogisch medewerker reageert rustig: 'Ja, dat gaan we doen.' Ze zingen met z'n allen "Lang zal ze leven".

Intens leren vindt alleen bij een hoge betrokkenheid van het kind plaats

Femke van den Heuvel

In de vier groepen waarin de pedagogisch medewerker meespeelde, werd de spelbetrokkenheid lager. Het initiatief van de pedagogisch medewerker bleek dan niet aan te sluiten bij die van de kinderen. Soms zat de pedagogisch medewerker mis qua *timing*. Ze was te snel in haar initiatieven en gaf kinderen te weinig tijd om hun eigen tempo te volgen.

Leiding nemen

In vijf van de achttien groepen namen de pedagogisch medewerkers de leiding. Ze waren heel actief en namen veel initiatief in het spel. Door middel van opdracht en complimenten probeerden ze de kinderen bij het spel te betrekken. Met enthousiaste stem kregen ze de aandacht van de kinderen, maar dat leidde niet altijd tot hogere spelbetrokkenheid.

De kinderen rijden met autootjes in de garage. De pedagogisch medewerker zegt: 'Kunnen de poppetjes op reis?' De kinderen draaien zich om en kijken naar haar. De pedagogisch medewerker: 'Kijk... Mag ik heel even Mark? Goed zo, Tom. Zullen we hem hier aan vastmaken? Dan kunnen we rondrijden. Kijk eens.' De kinderen zijn gestopt met hun spel en kijken wat de pedagogisch medewerker doet.

Door leiding te geven op het moment dat kinderen geconcentreerd aan het spelen waren, zoals in bovenstaand voorbeeld, werden de kinderen gestoord in hun concentratie en stopten de pedagogisch medewerker het spel. In vier van de vijf groepen waarin de pedagogisch medewerkers de leiding namen, werd de spelbetrokkenheid lager. Leiding geven kan ook een positief effect hebben. In één groep waren de kinderen enthousiast aan het rondrennen en gooiden ze met zachte blokken. Hun spel werd steeds wilder. Toen de pedagogisch medewerker de hoek in kwam, introduceerde zij een ander spel met hetzelfde materiaal. De pedagogisch medewerker betrok de kinderen actief bij bouwen met de blokken. Zo ontstond een gezamenlijk spel en een goede spelbetrokkenheid.

Zichtbaar patroon

Het onderzoek dat we in dit artikel belichtten, bevestigt het inzicht uit ons eerdere en andere wetenschappelijk onderzoek naar spelbetrokkenheid: de beschikbaarheid van de pedagogisch medewerker vergroot de spelbetrokkenheid en rondlopen en korte contacten storen (Singer & Tajik, 2014). Ook zagen we een patroon dat in eerder onderzoek is beschreven, dat samenspel van kinderen zonder pedagogisch medewerker in een nieuwe situatie zich ontwikkelt van verkenningen van de situatie naar imitatie, momenten van samenspel en een climax van uitbundige imitaties (Göncü & Weber, 2000).

Emotionele veiligheid

Vanuit het perspectief van de gehechtheidstheorie bevestigt dit onderzoek hoe belangrijk de geruststellende aanwezigheid van de opvoeder is. Een speelruimte of klas is voor een klein kind heel groot en een gebrek aan overzicht voelt onveilig. Wellicht onderschatten we hoe belangrijk het voor een kind is dat je als opvoeder toegankelijk bent als bron van veiligheid.

Macht en het nemen en geven van initiatieven

We kunnen de resultaten ook duiden vanuit de rol van macht in de communicatie tussen opvoeders en kinderen (Göngü & Weber, 2000; Singer & De Haan, 2013). Er is een groot machtsverschil tussen opvoeder en kind; dat is positief. Daardoor kan je als opvoeder een bron van veiligheid zijn, en een baken waaraan een kind zich kan oriënteren en van wie hij of zij wil leren. Het verschil in macht tussen kinderen van ongeveer dezelfde leeftijd is veel kleiner. Kinderen moeten samen experimenteren om tot overeenstemming te komen. Ze zijn voor elkaar een aantrekkelijk imitatiemodel omdat ze ongeveer hetzelfde kunnen en leuk vinden. Beide soorten van relatie zijn heel belangrijk in de ontwikkeling en het leren van kinderen (Singer & De Haan, 2013).

Meespelen en initiatief volgen

Als een opvoeder de speelruimte van kinderen betreedt, zal vanwege dit machtsverschil alle aandacht automatisch naar haar gaan; kinderen oriënteren zich immers op haar. Dit machtsverschil maakt meedoen van de opvoeder in het spel van kinderen moeilijk. Als de opvoeder dat wil, moet ze ervoor waken het spel niet te storen en ongewild over te nemen. Wellicht is het daarom ook zo belangrijk om rustig bij de kinderen te zitten. De opvoeder kan observeren wat de kinderen boeit en de kinderen kunnen ervaringen met haar delen. Als de opvoeder een initiatief neemt dat niet aansluit, stoort ze de kinderen. Want dan moeten de kinderen zich in haar inteven: wat bedoelt de juf, 'dat grote mens'? Kinderen storen elkaar minder, omdat een onbegrepen initiatief van een ander kind veelal wordt genegeerd. Ze spelen gewoon naast elkaar verder, elk hun eigen spel; of laten duidelijk 'nee' merken. Als je als pedagogisch medewerker of leerkracht te veel of zelfs alle initiatieven naar je toetrekt, richten de kinderen zich op jou en raken ze de sturing en betrokkenheid bij hun spel kwijt. Vooral als je verwacht dat de kinderen je snappen en weinig ruimte laat voor initiatieven van de kinderen.

Leiding geven en ruimte geven voor initiatieven

Je kunt ook zelf het initiatief nemen in begeleid spel. Kinderen vinden het vaak heerlijk om mee te doen en het kan van grote educatieve waarde zijn. Denk aan voorlezen, samen verhalen uitspelen, zing-, dans- of kringspelen of tijdens

begeleid spelen experimenteren met de natuur. Waarschijnlijk is het tijdens begeleid spel en leidinggeven extra belangrijk dat je als opvoeder de kinderen meeneemt in je spel en een actieve rol geeft. Binnen het spel van de opvoeder moet het kind ruimte krijgen om actief mee te doen op zijn of haar manier. Zowel bij het meedoen in het spel van de kinderen als bij het leidinggeven aan spel om het vinden van een balans tussen het initiatief laten, geven en nemen.

Veilige basis

Pedagogisch medewerkers kunnen met kleine veranderingen in het pedagogisch handelen de spelbetrokkenheid van de kinderen enorm vergroten. Echter zijn gewoontes van rondlopen en veel taken tegelijk doen moeilijk te doorbreken. Maar in een groep hebben kinderen een pedagogisch medewerker nodig die beschikbaar en toegankelijk is. Het 'er zijn' voor jonge kinderen is belangrijker als veilige basis tijdens het spelen dan het bezige-bij-gedrag van de opvoeder die alles onder controle wil houden.

Met dank aan de Bernard van Leer Foundation die dit onderzoek financieel mogelijk heeft gemaakt.

Meer weten? Lees ook het artikel 'Verhogen van de spelbetrokkenheid' van Elly Singer en Mehrnaz Tajik in HJK november 2014.

Leestips

- Gosselin, M.P.M., & Forman, D.R. (2012). Attention seeking during caregiver unavailability and collaboration at age 2. *Child Development*, 83, 712-727.
- Laevers, F., De Bruyckere, G., Silkens, K., & Snoeck, G. (2005). *Observations of well-being and involvement in babies and toddlers. A video-tracking pack with manual*. Leuven: Research Centre for Experiential Education.
- Singer, E. (2013). Play and playfulness, basic features of early childhood education. *European Early Childhood Education Research Journal*, 21, 172-184.
- Singer, E., Nederend, M., Penninx, L., Tajik, M., & Boom, J. (2013). The teacher's role in supporting young children's level of play engagement. *Early Child Development and Care*, 184, 1233-1249.

Literatuur

- Laevers, F. (2011). Experiential Education: Making care and education more effective through well-being and involvement. *Encyclopedia on Early Childhood Development*, 1-5 (online).
- Singer, E., & Tajik, M. (2014). Verhogen van de spelbetrokkenheid. *De Wereld van het Jonge Kind*, 42, 4-7.
- Göncü, A. & Weber, E. (2000). Preschooler's classroom activities and interactions with peers and teachers. *Early Education and Development*, 11, 93-107.
- Singer, E. & De Haan, D. (2013). *Speels, liefdevol en vakkundig. Theorie en praktijk voor kindercentrum en school*. Amsterdam: Uitgever SWP.